

Sümegei György

Nagy István festőművész és életműve – ma

„Kifele testvér, nincs számunkra út,
De befelé még sok ösvény vezet,
A magyar lélek kincses labirint,
Művész-testvérem, fogd az ecsetet!
/.../

Ha titkos mélységek fölé hajolsz,
Hogy vásznadon egy varázs-vonást tégy,
Ha kémleled az alkony aranyát:
Testvér, testvérem, őrzáratra mégy!”
(Reményik Sándor: Toll és ecset¹)

„Olyan közelségben van, mint az anyanyelvo”
(Nádas Péter)

Értékelések, könyvtervek Romániában

A két, Nagy István művészetét értő író esszenciális summázatát közel egy évszázadnyi eltéréssel, időbeli különbséggel fogalmazta meg. Mindketten pontos láttelepet adtak a festőről, illetve a művéről. A Reményik-vers létrejöttét közvetlenül és valóságosan befolyásolhatta, inspirálhatta Nagy István kiállítása² és műveinek a költő által történt elmélyült tanulmányozása. Személyes kapcsolatuk is természetesen, mivel Nagy Istvánnak 'ült' Reményik, vagyis megrajzolta a költőt. Bizonyosan 1926-ban, amikor a *Pásztortűz* köréből Áprily Lajostól, Dsida Jenőn át Szentgyörgyi Istvánig többekről készített arcképet.³ Reményik verse szuggesztíven jelzi az első világháború utáni, Nagy Istvánnál élesen fölvetődő sorsdilemmát: kifelé, azaz elvándorolni végleg a szülőföldről, Csíkból, Erdélyből, és ugyanakkor belülről gazdagodni, mélyebbre ásva, a dolgok (emberek-tárgyak-tájak) lényegéhez hatolva gazdagítani a művészetét. „Fogd az ecsetet” figyelmezteti és biztatja is egyúttal a vers. Ez a Nagy István-i művészet kétágú recepciótörténetének sajátos specifikumokkal rendelkező erdélyi/romániai ágába vezet bennünket, míg Nádas Péter elementáris mondata a legújabb magyarországi eredménybe.

Nagy István 1925–1928 közötti erdélyi/romániai kiállításai, gyakori személyes jelenléte néhány jelentős, a román–magyar kulturális/művészeti közeledést műveikkel is segítő alkotót állított mellé (Aurel Ciupe, Demian Tassy, Octavian Goga stb.). Lucian Blaga könyvet tervezett írni róla, amely azonban nem valósult meg. A Nagy István művészetéről szóló összefoglalók ezt a tényt rendre örömmel emlegetik, de nem volt még egyetlen kutató sem, aki a könyvterv elbukásának a hátterét feltárta volna. Vajon mi lehetett a valóságos oka annak, hogy Blaga Nagy István könyve nem születhetett meg? Az ő érdeklődése változott, vagy éppen az akkori aktuális teendői távolították el az ideától, esetleg más

1 Pásztortűz, 1926. augusztus 29. XII. évf. 17. sz. 385.

2 Nagy István képkiallítása, Kolozsvár, a Vármegyeház Üvegtermében 1926. május 1–5.

3 M. Kiss Pál: *Nagy István-portrék*. Forrás, 1974/7–8. 87–89.

körülmények is közrejátszhattak benne (pl. Nagy István tervezett bukaresti kiállításának az elmaradása). Ugyanakkor távoli összefüggésként említhető az is, hogy egy bukaresti ügyvéd nagyobb mennyiségű Nagy István-mű tulajdonosa lett (e kollekcióból az elmúlt évtizedekben sem bukkantak föl művek). Ezek megnyugtató bizonyossággal egyelőre nem megválaszolható kérdések.

Az Erdélyből, Romániából közvetített Nagy István-kép hasonlóan, számos hasonló hiányt és ellentmondást is tartalmaz, ám ezeket az elsősorban Nagy István művészetének erdélyi vonatkozásait tárgyaló összefoglaló sem tudja föloldani, nem mutatja be.⁴ Sőt 'az Erdélyben egyöntetűen nagyra értékelték Nagy István művészetét' kijelentésbe diszszonáns, eddig be nem mutatott hangok is vegyültek. Pl. Bálint Zoltán, az *Erdélyi Szemle* publicistája durva elutasításában erősen kritizálja a Nagy István mellé álló, művészetét támogató kolozsvári sajtót: „a jó üzlet bizonyosságával segítik a régi kolozsvári művészek fölényes félrelökődésével egyre fokozódó népszerűséghez ezt a fölöslegesen túlbecsült művészt”. Bálint vehemensen folytatja: „még a magyar művészek között is csak másodrangúnak osztályozhatjuk. Új dolgok produkálására nem elég erős kultúrájú, kort jelző továbbfejlesztési képességeket szálanmasan nélkülöző, akadémikus doktrinákon kérődző, valami keveset mindenünnen felcsipegető, de mégiscsak megrekedt művész, aki /.../ még a természetkopírozásnál tétlenkedik a továbbjutásnak minden ígéretes eredménye nélkül. Unalmasan egyforma, sötét képei, körvonal nélküli arcképei széjjelmállanak, s minden színt egymásba ömlesztő, egysíki, szürke folt éktelenkedik a formák helyén.”⁵ Bálint Zoltán rosszindulatúan elfogult, föltehetően az új művészeti irányok, az izmusok és Kassákék aktivizmusa talaján megszilárdult nézőpontja kirívó Nagy Istvánnak a korabeli erdélyi fogadtatásából. Éppen azért kell idézni, mert Nagy István erdélyi recepciójában nem említik. A zömében elismerő hangba, a föltétlen megbecsülő értékelésbe azonban belefogott egy fontos másik, egy elismerő, de sajnos részletesen ki nem fejtett vélekedés, amit Kós Károly fogalmazott meg a maga tételeszerűségében is a legtalányosabban: „Nagy István tájképeinél erdélyiben egyéni tájképeket még nem láttam.”⁶ Azóta is a levegőben van az erdélyi (Kósnál középfokban: „erdélyiben egyéni”) tájkép mibenlétének, képi összetevőinek, festői és strukturális specifikumainak a meghatározása. Talán ab ovo bele kellene értenünk a „székely festőiskola” tájkép-produktumaiba, ám mindeddig stílusjegyei és alkotói rokonvonásai alapján ezt sem definiálták.⁷

Hans Loew 1958-ban írta özv. Nagy Istvánnak: „évek óta harcolok a Nagy István-monográfiáért”,⁸ vagyis Lucian Blaga könyvterve után az 1950-es években ismét fölmerült egy Nagy István művészetéről szóló, most már tudományos monográfia terve. A tervekjavcsoló Hans Loew szorgalmasan összegyűjtött, fontos adatokból megírta a *Nagy István festészetének kezdetei* című hosszabb tanulmányát, és ennek megjelenése után nem sokkal kér segítséget özv. Nagy Istvánnétól a művész életútja és művészete addig

4 Murádin Jenő: *Nagy István*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1984.

5 Bálint Zoltán: *Nagy István*. Erdélyi Szemle, 1919. szept. 7. ötödik évf. XXXIII. sz. 471–472. Az Erdélyi Szemle Mátis Teutsch János- és Uitz Béla-műveket reprodukált, a futuristákról, Kassák Lajosról és az új művészetéről közölt írást ezidőt. – A cikke Timár Árpád művészettörténész hívta föl a figyelmemet, amit ezúton is megköszönök.

6 Kós Károly: *Nagy István*. Erdélyi Helikon, 1928. június, I. évf. 2. sz. 164.

7 A fogalom genezise talán itt érhető tetten: „nagyon jól esett nekünk Nagy Imre nyugtalankodása, hogy a székely területeken festőiskolát kell alapítani”. Molter Károly: *Székely festőiskola*. Erdélyi Helikon, 1941. augusztus, XIV. évf. 8. sz. 540–541.

8 „Ugyancsak gyűjteményes kiállítást is akarunk rendezni” írta Hans Loew özv. Nagy Istvánnak 1958. V. 19. Azt is jelzi, hogy „megjelent a /.../ Korunk 1958. 2-ik számában egy Nagy István tanulmányomnak az első része”. (A levél másolata a szerző tulajdonában.)

kevésbé tisztázott kérdéseire (homokmégyi, szerbiai tartózkodásáról, közös erdélyi útjukról, erdélyi kiállításairól), bizonyára már a monográfiáirás igényeinek megfelelően vár tisztázó válaszokat özv. Nagy Istvánnétól. A tervezett második romániai Nagy István-könyv, Hans Loew monográfiája azonban ugyancsak nem jelent meg, valószínű, hogy el sem készülhetett. A könyv kudarca miatt minden bizonnyal csalódott Hans Loew azonban visszatért még Nagy Istvánhoz,⁹ és az 1963-as írásában talán kissé eltúlzott taktikussággal, mivel a szocreál elvárásait vetíti vissza Nagy István 1926–1927 körül keletkezett műveibe: „*Gogát festi, majd bejárja a környező falvakat, és az uralkodó szocialista realista művészet szellemében mindaddig kevésbé ismert típusokat – csobánokat, szénégetőket, falusi tanítókat – rajzol.*”¹⁰

Nagy István ellentmondásos erdélyi recepciótörténete¹¹ mintha máig ható érvényű lenne. Az ő festészete a legmagasabb minőségű példa arra, hogy az erdélyi/romániai művészből magyarországi, majd vajdasági/jugoszláviai, azután ismét magyarországi, tehát közép-európai, vagyis „három hazában hontalan”,¹² mindig úton lévő, valahová tartó, de soha meg nem érkező magyar alkotó lett. Vándorfestő életmódja, gyakori helyváltóztatása az alapja mindennek. Piktör Odüsszeusz ő, hiszen állandósult a festői odüsszeája. Örök vándorlás, új és új motívumok utáni olthatatlan vágyódás, szünni nem tudó magakeresés. A véglegesen sehová sem kötődés és a valójában mindenhová tartozás furcsa kettősségét állandósította. Talán ennek következménye az is, hogy nem a szülőföldjén létesült állandó kiállítása – noha fontos művei ott is rendelkezésre állnak –, hanem utolsó élethelyszínén, befogadó városában, Baján. Szülőhelyén, Csíkmindszenten még a szélesebb körű, Magyarországról segített összefogás, pénzadomány¹³ sem tudta létrehozni az e célra kiválasztott épület fölújítása után az állandó kiállítását egy évtized alatt sem.¹⁴ Pedig ezt még támogathatta volna a Csíki Székely Múzeum nagyobb volumenű vásárlása¹⁵ s a csíkszögödi Nagy Imre Emlékmúzeum fönntartásának az egyértelműen pozitív tapasztalatsora.

9 Hans Loew: *Remekművek titka. Nagy István: Öregasszony*. Művészet (Marosvásárhely), 1959. augusztus-szeptember, II. évf. 8–9. sz. 23.

10 Hans Loew: *Tömörség, kifejező erő*. Emlékezés a festő Nagy Istvánra. Utunk, 1963. augusztus 16. XVIII. évf. 33. (772.) sz. 8.

11 Pontatlanságra, névelírásra is van példa. „*A forradalom utáni években /.../ a budapesti sajtó egy másik csíki székely piktort fedezett fel, és nevét egy csapással a legelső között emlegették. Ez a piktör Nagy János (így!) volt, aki férfikora delén vergődött fel a magyar metropolisba, hogy végre őstehetsége megfelelő keretek közt érvényesülni tudjon.*” Nagy Imre rézkarcai. Vasárnapi Újság, 1924. nov. 9. V. évf. 44. sz. Nagy István Nyíró József portréjának az aláírása: „Rajzolta Papp István” (így!), Híd, 1927. szeptember, I. évf. 6. sz. 302.

12 *Három hazában hontalan*. Nagy István festőművész. Dokumentumfilm, 48 perc. Operatőr: Czétényfi Csilla, Nagy-Bozsoky József, szakértő: Sümei György, rendező: Mucsányi János, gyártásvezető: Szederkényi Miklós, producer: Buglya Sándor. Dunatáj Alapítvány, 2010. A filmet vetítette: a csíkszeredai városi televízió 2013. márc. 27-én, 20.25; a Duna Televízió 2013. aug. 11-én, 09.10; az M1 2013. nov. 5-én, 14.05; Duna Televízió 2013. nov. 8-án, 10.10; a Duna World 2017. márc. 26-án, 16.25.

13 Jurecskó László művészettörténész (MissionArt Galéria, Bp.) szervezésében. (A Nagy István Emlékháznak kiszemelt épület rendbetételéhez özv. ifj. Nagy Istvánné anyagilag is hozzájárult.) Lásd erről: *Emlékház a festőnek*. 2007. nov. 20. https://kronika.ro/kultura/emlekhaz_a_festonek/printv Szondy Zoltán: *Nagy István-émlékház Csíkmindszenten*. Hargita Népe, 2008. ápr. 22.

14 A legjelentősebb romániai kiállítása és katalógusa: Viorica Herdean: *Emlékkiállítás Nagy István festőművész születésének 100. évfordulója tiszteletére*. Művészeti Múzeum Marosvásárhely, 1973.

15 multikult.transindex.ro/?hir=2097

Nagy István: Erdőrészlet, 1914

Nagy István: Balaton, 1924

Nagy István: Férfifej, 1914

Nagy István: Fűfű, 1915

Nagy István: Kolzsváry László, 1916 (Mgt., Bp.)

Nagy István: Bócsi, 1916 (Mgt., Bp.)

Nagy István: Házak (Keeskeméti Képtár)

Nagy István: Kucsmás parasztféj (Kecskeméti Képtár)

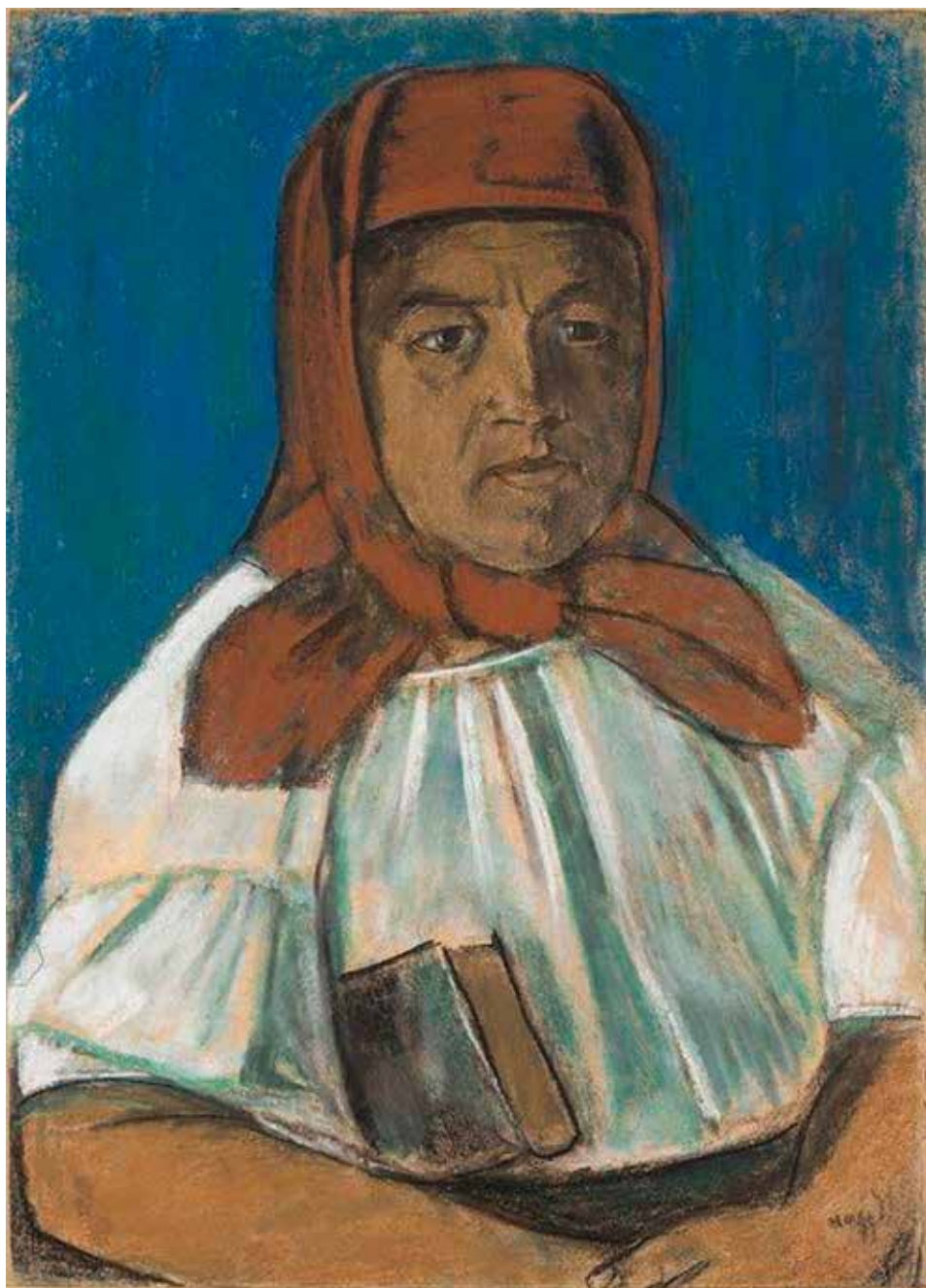
Nagy István: Csucsá, 1925

Nagy István: Félegyházi tanyák, 1923 (Türr István Múzeum, Baja)

Nagy István: Feleségem ernyővel, 1928

Nagy István: Kendős menyecske, 1930

Nagy István: Balaton, 1927 (Türr István Múzeum, Baja)

Nagy István: Tópart, 1928 k. (Türr István Múzeum, Baja)

Nagy István: István fiam, 1931

Nagy István: Gyilkos-tó, 1930 k. (Türr István Múzeum, Baja)

Nagy István: Hartai tóparton, 1931 (Türr István Múzeum, Baja)

Magyarországi tervek, értékelések

Ám nemcsak Romániában tudunk meg nem valósított Nagy István-könyvtervekről, ilyen Magyarországon is történt. Ennek az igénye elsősorban a második világháború utáni művészetelméleti, a szocialista realizmusba torkolló értékelésváltozáson alapult. Pogány Ö. Gábor Nagy István művészetét „*a legnemesebb értelemben vett realizmus*” kategóriájába állította, majd később megjegyezte azt is, hogy „*Kosztá József mellett ő volt az, aki az élen haladt a kendőzetlen, torzítatlan realitás szellemiségének bemutatásában*”.¹⁶ 1948-ban több kiállításon is jelentős súllyal szerepelnek a művei. *A magyar valóság* című tárlat katalógusában ugyanaz a szerző már a „*forradalmi egyéniségek*” (Derkovits, Dési Huber) előzményének tételezi, így: „*még régebben Nagy-Balogh és Nagy István a szociális nyomorúságot kendőzetlenül, /.../ lenyűgöző kifejezőkészséggel dokumentálták*”.¹⁷ Az új magyar képzőművészet című vándorkiállítás katalógusában ugyancsak Pogány Ö. Gábor fogalmazott róla: „*A népi irodalom analógiájának kell tekinteniünk működését, habár osztályöntudatos következetességében, a falusi dolgozók iránt tanúsított szolidaritásban felülmúlta a legállhatatosabb írókat is*”.¹⁸ A Fővárosi Képtár *Nagy István 1873–1937* című kiállításának (1948. szeptember) az ismertetőjében ugyanó így summázta művészetét: „*fejlődött a formanyelve /.../ osztályharcossá, a szónak az esztétikai realizmust jelentő értelmében*.” Végső konklúziója: „*képzőművészeti szociográfia elkészítésére vállalkozott Nagy István*”. Az újabb könyvterv is ebben az időben, a fordulat évei körül alakulhatott ki. A monográfiához adatgyűjtéssel megbízták a bajai születésű Lóránth Lászlót, és a mű megírására Végvári Lajos művészettörténész¹⁹ vállalkozott, ám csupán Lóránth készült el a munkájával.²⁰ Végvári *A magyar festészet haladó hagyományai* című kiállítás katalógusában *A kritikai realizmus virágzása és hanyatlása* fejezetben tárgyalta Nagy István művészetét, kissé túlzóan: „*Örökké vándorló, nyomorgó nagy mesternek*” nevezi. Helyesen veszi észre a műveiben föllelhető konstruktivitást, de eltúlozza a szocialista művészcsoporthoz szerepét: „*jelentőségét csak az illegalitásban működő szocialista művészcsoporthoz fedezte fel (Dési-Huber István)*”.²¹ Végvári a kor elvárásainak megfelelni akarván a szocreal szemüvegén át nézi ezt a kérdést is. Teljesen megfelelnek Surányi Miklós²² könyvéről és az 1923-as kiállítás nagy sajtósikeréről,²³ sőt, mintha Lyka Károly több írása²⁴ sem létezett volna Dési Huber tanulmányának²⁵ a megjelenése előtt.

16 Pogány Ö. Gábor: *A magyar festészet forradalmárai*. Bp., 1947. 61–62.

17 *A magyar valóság*. Fővárosi Képtár kiállításai XXXV. Katalógus. Bp., 1948. április 6. E kiállításon a legnagyobb műszámmal, 27 alkotással szerepelt Nagy István.

18 Az új magyar képzőművészet. A Bányavidéki dolgozók kulturális szövetsége rendezésében, 1948. június–november. Katalógus. Bev.: Pogány Ö. Gábor.

19 Végvári családi barátinak számított a Nagy családban, hiszen ifj. Nagy István és Ernst Eszter házasságkötésekor (1949) esküvői tanújuk volt.

20 Lóránth adatgyűjtése: MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Művészettörténeti Intézet MDK-C-II.-82. Közli: Lóránth László–Sümei György: *Nagy István*. Pallas-Akadémia Könyvkiadó, Csíkszereda, 2007. 5–65. Ezentúl: Lóránth–Sümei 2007.

21 Végvári Lajos: *A magyar festészet haladó hagyományai* 1951. Katalógus. A Fővárosi Képtár kiállításai, Bp., 1951. 16–17.

22 Surányi Miklós: *Nagy István*. Singer és Wolfner kiadása, Bp., 1923.

23 Szemelvények Nagy István kiállításának a magyar sajtóban 1923 október havában megjelent kritikái ismertetéséből. Hungaria, Bp., 1923. Új kiadása: *Nagy István a magyar sajtóban*. Litera-Veres Könyvkiadó, Székelyudvarhely, 2007.

24 Pl. *Nagy István képei*. Uj Idők, 1916. 500., *Jegyzetek Nagy István kiállításához*. Uj Idők 1935. II. 596., *Nagy István*. Uj Idők, 1937. febr. 28. 300.

25 Dési Huber István: *Nagy István, a festő*. Korunk, 1937. május, XII. évf. 5. sz. 396–399.

A magyar szocreál egyik fő ideológusa, Pogány Ö. Gábor az 1956-os forradalom leverése után segédkezett a forradalom emlékéit is kitörölni akaró, azt „ellenforradalom” degradáló kádárista hatalomnak a „valódi forradalmi művészet” bemutatásában. Ekkor lett a Tanácsköztársaság plakátművészete és Derkovits Gyula munkássága újra a legmagasabb szintű példaképpé föltűzve. „*Derkovits Gyula [...] tehetségét kommunista hite sokszorozta meg*” szögezi le, majd általános érvénnyel kijelenti: „*a forradalmi érzés és gondolat nélkülözhetetlen a remekművek tökélyéhez*”.²⁶ E kiállításon tíz Nagy István-művet szerepeltettek, jobbára portrékat, a szociális, „szegényember” tartalmuk miatt. A kiállítást Moszkvától Pekingig megjáratták, s a bukarestiről megjelent ismertetőben Nagy Istvánt „*a népi realizmushoz kapcsolódónak*” minősítik²⁷ Medgyessy és Nagy Balogh mellett.

Az 50-es évek politikai kisajátítási kísérlete után az 1960-as évtized elejétől kezdődik munkásságának ideológiáktól mentes újraértékelése, amit már bevezetett Lyka Károly kis könyve,²⁸ valamint a Singer és Wolfner kiadó Nagy István megismertetéséért és elismeretetéséért folytatott sokrétű tevékenysége. Az életmű teljességének a fölmérése elsősorban Pap Gábor művészettörténetész tevékenysége révén vált hozzáférhetővé. Ő az egyetemi szakdolgozata elkészítéséhez a közgyűjtemények megismerése mellett a magángyűjtők Nagy István-kollekcióit is megvizsgálta (ittthon és Erdély-szerte egyaránt). Friss szemlélete a műveket először mutatta be az erdélyi hagyományvilágban, a népi kultúrában való szerves beágyazottságukban. Határozott fejlődési vonalat regisztrált a négy nagyobb korszakra tagolt életműben (1. az első világháború végéig, 2. a húszas évek közepéig, 3. a húszas évek végéig, 4. bajai korszaka).²⁹ Pap Gábor kiállításrendezései³⁰ is nagymértékben segítettek a Baján már az 1930-as évek közepétől megfogalmazott törekvést: Nagy István Képtár alapítását.³¹ Solymár István az életmű egészének, a művek Kárpát-medencei előfordulása, köz- és magángyűjteményi regisztrálása mellett³² kiállításokat rendezett,³³ s fontos kiadványban is összefoglalta a Nagy István művészetéről szerzett ismeretanyagát.³⁴ Nagy István életművének újra- és átértékeléséhez jó kiindulópont lehetne egy-egy

26 Pogány Ödön Gábor: *Magyar forradalmi művészet*. In: *Magyar forradalmi művészet*. Múcsarnok, Bp., 1957. 7.

27 N. N.: *A magyar forradalmi művészet kiállítása*. Művészet (Marosvásárhely), 1958. november, I. évf. 8. sz. 14–15. Ez a kiállítás volt hivatva arra, hogy a „forradalmi” jelzőt kisajátítva az „ellenforradalomnak” minősített forradalmat valóságosan kigúnyoló, elítélő, a kádári propagandát szolgáló műveket (Ék Sándor, Pap Gyula, Váli Zoltán, Tóth Imre, Legény József, Nyári Lóránt, Farkas Aladár stb.) elsőként bemutassa mint követendő példákat.

28 Charles Lyka: *Nagy István*. Bilingvis: francia–magyar nyelvű. Új Idők Irodalmi Intézet Rt. (Singer és Wolfner), Bp., 1944.

29 Pap Gábor: *Nagy István*. Corvina Kiadó, Bp., 1965. Ezen túl: Pap Gábor 1965.

30 *Nagy István-emlékkiállítás*. Türr István Múzeum, Baja, 1963. okt.-dec.; *XX. századi művek a bajai magángyűjteményekben*. Türr István Múzeum, Baja, 1964. október; *Nagy István (1873–1937) emlékkiállítás*, István Király Múzeum, Székesfehérvár, 1966. Erről lásd: *Székesfehérvári kiállítások 1963–1993*. Szerk.: Fülöp Gyula. Székesfehérvár, 1994. 32.

31 Sümegi György: *Akinek életcélja a képtár. Beszélgetés Miskolczi Ferenc festőművésszel*. Petőfi Népe, 1974. jún. 23.; *Úő: Oltványi Imre mint gyűjteményalapító és műgyűjtő*. *Ars Hungarica* 1994/1. 171–178., XXIV–XXIX.; *Önálló épületben, a Vojnits-kúriában nyílt meg 1985. december 4-én a Türr István Múzeum főntartásában*. Bánszky Pál – Simon Magdolna: *Nagy István Képtár*. Katalógus. Baja, É. N.

32 Solymár István: *Nagy István oeuvre katalógusa*. Művészettörténeti Értesítő, 1978. XXVII. évf. 2–3. sz. 158–199. Ezentúl: Nagy István oeuvre 1978.

33 A legfontosabb: *Nagy István emlékkiállítás*. Katalógus. Magyar Nemzeti Galéria, Bp., 1967. október

34 Solymár István: *Nagy István*. Képzőművészeti Alap Kiadóvállalata, Bp., 1977. Ezentúl: Solymár 1977.

fontos, új szempontokat fölvető tanulmány³⁵ és egy átfogó, a Kárpát-medence országaiban (és még Németországban) lévő köz- és magángyűjtemények legfontosabb darabjait bemutató nagy kiállítás tudományos értékű katalógussal.

A műkereskedelemben, az 1960-as évektől kezdődően elsősorban a Bizományi Áruház Vállalat aukción lehetett találkozni Nagy István-művekkel, és vásárolni meglehetősen leszorított, nyomott áron.³⁶ Alkotásai iránt nagyobb kereslet és egyfajta szelíd árrobbanás a rendszerváltás, 1990 után létrejött magán-műkereskedelemben alakult ki. Ekkor a nagy, korábbi gyűjtemények (Wolfner József – Farkas István, majd Glücks,³⁷ Mihályfi,³⁸ Radnai,³⁹ Aszalós,⁴⁰ Kramer, Kürtös, Rácz,⁴¹ stb.) már nem gyarapodtak intenzíven, közgyűjteménybe kerültek⁴² vagy a műkereskedelem csatornáiba. Így új kollekciók alakulhattak⁴³ ki, amelyek jelentős Nagy István-műveket is tartalmaznak (Antal–Lusztig,⁴⁴ Kieselbach-gyűjtemény⁴⁵ stb.⁴⁶).

Az igazi Nagy István

Keressük az igazit, Bölöni György alapvető Ady-könyvének a címét⁴⁷ kölcsönözve: az igazi Nagy Istvánt. Ilyen művek csak hiteles helyekről kerülhetnek elő: jegyzett és dokumentált (katalógusokkal, kiállításokkal, publikációkkal stb.), megbízható háttérrel. Esetleg olyan családban, ahol generációkon átörökítődnek a művekhez szorosan kapcsolódó adatok, tények és személyes összefüggések is. Előre sejtethető volt, hogy az első világháborút megjelenítő képzőművészeti összeállításokban⁴⁸ kisebb, vagy érdemei szerint nagyobb súllyal kell szerepelni Nagy István-műveknek, hiszen talán ő az a képzőművész, aki

35 Markója Csilla: *Sűrű, setét erdőben – A megközelíthetetlen Nagy István*. Enigma, XXIV. évf. 2017/90. sz. 61–71.

36 Dutka Sándor: *Magyar aukciós index 1980–1990*. Bp., 1991.

37 Sümei György: *A Glücks-gyűjtemény Farkas István emlékére*. Belvedere. II/1990/3. 4–5.

38 Sinkó Katalin: *Mihályfi Ernő-gyűjtemény*. Kubinyi Ferenc Múzeum, Szécsény, 1982. 451–507.

39 N. Mészáros Júlia: *A Radnai-gyűjtemény*. I. Festmények. Városi Művészeti Múzeum, Győr, 1995. 35–36.

40 Kovács Zita – Aszalós Endre: *Egy bajai mecénás, dr. Aszalós Imre műgyűjteménye*. Cumania 17. Szerk.: Bárh János. Kecskemét, 2001. 341–382.

41 *dr. Rácz István gyűjteménye*. Katalógus. Somogyi Képtár, Kaposvár, 1979.

42 Hárs Éva – Romváry Ferenc: *Modern Magyar Képtár Pécs*. Corvina Kiadó, Bp., 1981.

43 Ébli Gábor: *Magyar műgyűjtemények 1945–2005*. Enciklopédia Kiadó, Bp., 2006.

44 Szabó András: *Hargitától Észak-Bácskába – Nagy István. Antal–Lusztig-gyűjtemény*. Szabó Zsuzsa: *A Csíki Székely Múzeum Nagy István-gyűjteménye*. Csíkszereda Kiadóhivatal, 2010

45 Szabadi Judit: *Kieselbach-gyűjtemény*. Magyar festészet 1900–1945. Bp., 1996, *Modern magyar festészet 1919–1964*. Szerk.: Kieselbach Tamás. Bp., 2004.

46 Takáts Gyula (1911–2008) író, költő kaposvári házat emlékházzá rendezték be (2010), s annak enteriőrjében, a költő képzőművészeti alkotásai között ki van állítva Nagy István *Alkony* című alföldi pasztell tájképe.

47 Bölöni György: *Az igazi Ady*. Párizs, 1934.

48 E kiállítások és kiadványok sorából kiemelkedik: *Művészet és művészek az első világháborúban*. Szerk.: Róka Enikő, Szücs György. Vaszary Galéria, Balatonfüred, 2014., *Művészek ágyúdörgésben. Erdély az első világháborúban*. Szerk.: Szücs György. Csíki Székely Múzeum, Csíkszereda, 2017.

elsősorban az emberi lélek, a harctérre dobott ember⁴⁹ érzéseit/hangulatát/habitusát, a halálfélelem természetrajzát tárja elénk ezekben a műveiben.

Hiteles helyről, az egyik első világháborús parancsnoka családjától öt műve is előke-
rült, mégpedig sajátos körülmények között. A Honvéd Kulturális Egyesület Képzőművész
Tagozata egyik aktív tagjának a javaslatára, az ő munkájával került föl Nagy István is a
Katona képzőművészek emlékfalára 2017. november 21-én.⁵⁰ Ugyancsak ennek az akci-
ónak a koncipiálója és megvalósítója hívta föl a figyelmemet az eddig nem publikált,
Nagy Istvánnak az első világháborúban volt parancsnoka⁵¹ tulajdonába került képeire.
A parancsnokot rajzban és pasztellportréban is megörökítette Nagy István – mindennemű
idealizálás nélkül festett őszinte arcképet róla. Nagyon egyedi eset, hogy a parancsnoka,
Kolossváry László vásárolt fényképezőgépet, és azzal fotózott a fronton. Így megörökítette
Nagy István festőművészt is, ahogyan a szabadban, tábori festőállvány előtt áll, rajzol,
miközben hat katonatársa figyelni őt. *A művész munkában* aláírású kép az első előkerült
fényképdokumentum Nagy István háborús éveiről.⁵² A parancsnokának a tisztiszolgá-
ját, Bózsit katonaruhában, elmerengve, szembenézetű portrén fogalmazta meg a festő.
A *Vízparton* című ceruzarajz domborán a harcokban elesetteket idéző kereszt, míg a vizes,
fahidas kompozíció-rész típusában a *Hartai tóparton*,⁵³ és más, rokon képek sorozata felé
mutat az életműben. A *Szeszfőzde* pasztellkép élénk fűzőld tájszeletén különös funkciójú
épület tornyosul egyedi hangulatot kölcsönözve a kompozíciónak.⁵⁴ A festő bátor maga-
tartásáért elnyert katonai kitüntetései is lehet pontosítani. A M. kir. 24. honvéd gyalog-
ezrednél Nagy István népfelkelő zászlós: „bronz vitézségi érem” (1917. szept. 2.), „Károly
csapatkereszt” (1918. jún. 5.) és „2. oszt. ezüst vitézségi érem” (1918. jún. 9.).⁵⁵

A legfontosabb hiteles hely, ahol Nagy István-művek intakt módon megmaradhat-
tak, az a festő családja, legközvetlenebb környezete. A család megőrzött egy ritka, Egry
Józseftől származó karikatúrát. Nagy István: *Joeckl Antal* portréja⁵⁶ „egy sertésbizományi
és takarmányüzlet cégvezetőjét”, Nagy István festőművész feleségének, született Umstadt
Máriának az első férjét ábrázolja. Joeckl „*rajongott a művészetért és művészekért. Az volt a
módszere, hogy rossz termés esetén a nagyvágó vagy sertéskereskedő csak úgy kaphatott kukoricát,
ha képet vagy szobrot vásárolt, s ezzel segítette a művészeket. Egész társaság alakult ki Joeckl körül:
a Fészek kávéházba jártak. A társaság tagjai voltak: Egry József, Medgyessy Ferenc, Nagy István,*

49 1916-ban 300, a harctereken készült művét bemutató önálló kiállítása: *Az Erdélyrészi országgyűlési képviselők által Dániel Gábor V. B. T. T. védnöksége alatt az erdélyi menekültek javára NAGY ISTVÁN grafikai munkáiból a Könyves Kálmán R. T. salonjában rendezett kiállítás catalogusa*, 1916. Bev.: Lyka Károly.

50 Hadik Szálló, Budapest, Ajtósi Dürer sor 29a. Ezen a 16. századtól kezdődően eddig 20 festő szerepel. Az illető „festő 40×30 cm-es portréja és munkásságának ismertetése részlemezben magyarul és angolul” föl van írva.

51 *Magyar vitézi tettek gyűjteménye*. Összeáll. és kiadja a M. Kir. Hadilevéltár. I. kötet, I. kiadás, Bp., 1939. 51.

52 Közli: *Az igazi Nagy István*. Katalógus. MissionArt Galéria, Bp., 2017. 12. Kolossváry László két albumot állított össze a fényképeiből, ezek a Hadtörténeti Múzeumba kerültek.

53 Sümegi György: *Hartai tóparton. A bajai múzeum állandó Nagy István-kiállításán*. Művészet, 1982/12. sz. 24–27.

54 A műegyüttes 1916-ból való. *Kolossváry László*, 1916, papír, ceruza, 2510×200 mm, j. j. l.: Nagy István 1916; *Kolossváry László*, 1916, papír, pasztell, 47×29 cm, j. j. l.: Nagy István 1916; *Bózsi*, 1916, papír, ceruza, 250×205 mm, j. b. l.: Nagy István 1916; *Vízparton*, 1916, papír, ceruza, 160×240 mm, j. j. l.: Nagy István 1916; *Szeszfőzde*, 1916, papír, pasztell, 19,5×24,5 cm, j. j. l.: Nagy István (Mgt.).

55 M. kir. 24. honvéd gyalogezred. Névjegyzék a javasolt (adományozott) kitüntetésekéről. Reprodukálva: Lóránth-Sümegi 2007. 79.

56 Vászon, olaj, 79,5×72,5 cm, jelezve jobbra lent: Nagy István Türr István Múzeum, Baja.

egy Budai és egy Paletta nevű festő, Pravotinszky, Szigethy Jenő, Gaál Ferenc, Sassy Attila, Widder Félix, Zombory Moldován Béla, Burghardt Rezső, Diener Dénes Rudolf, Teplánszky Jenő, Márton Ferenc, Pádua Kálmán, Brettschneider Kocsárd és egy Sauer nevű fiatal gépészmérnök. Ezeket a művészeket Joeckl tartotta össze. Ő vigyázott rájuk, és harcolt értük minden vonatkozásban. Nagy Istvánt különösen szerette szótlanúságáért és tehetségéért. Vasárnaponként egész művészcsoporthoz ebédeltél nálunk.⁵⁷ Joeckl Antalnét egy fotográfia is megörökítette az emlegetettek között, hét művész – köztük Nagy István – társaságában. Egy József 1917-es karikatúrája a lóversenypálya kerítése mögött mutatja be a tétet tanulmányozó Joeckl Antalt és társaságát: egy francia katonai attasét, az ő feleségét, Nagy Istvánt és a rajzoló, Egy önmaga nyurga alakját is odatette.⁵⁸ Ezen a karikatúrán az alacsony, meglehetősen testes, pocakos Joeckl bricsesz nadrágban, csizmában, fején siltes sapka, szájában pipa, s elmélyülten tanulmányozza a Turf újságot, nyilván a tétjeiért – ahogy a rajz szöveges fölrirta sejteti – aggódik.

Jó kedélyű, az életet és társaságot kedvelő, enni, inni szerető ember lehetett Joeckl Antal. Nagy István festményén karosszékben ül és bendzsózik, a hangszerről nemzeti színű szalag lóg. Fején az Egy-karikatúrán megjelenítetthez hasonló fekete sapka, piros-sárga szegéllyel. A mellén átvetett piros-sárga szalag tartja a hangszert, amelynek zöldes színű a teste, a figura háttére pedig kékes-zöldes. Fehér ingén lila reflexek, a nyakkendője lila, mellénye fekete. Bajuszos arcát háromnegyed profilban, pirospozsgásnak, fényreflexekkel átítatva-megvilágítva mutatja Nagy István. Félig nyitott szája arra utal, hogy énekel is az életszerető mecénás. A kép széles ecsettel, nagy pászmákban fölhordott festése expresszív, lüktető felületet mutat. Kevés számú korai olajfestményportréi sorában⁵⁹ ez az ábrázolt személy művészettörténeti jelentősége miatt is fontos alkotás, ahogy az Egy-karikatúra is a kuriozitása miatt. Joeckl Antal halála után az özvegy, Umstadt Mária (1883–1962) férjhez ment Nagy Istvánhoz.⁶⁰ 1927-ben született fiuk⁶¹ emlékezete szerint: „Vándorló életet éltünk. Én Budapesten születtem. Anya rengeteget mesélt. Apa összefogta a staféláját. Echós széké-

57 Özv. Nagy Istvánné visszaemlékezése: Lóránth-Sümei 2007. 53. Társaságuk tagjait Egy József is följegyezte: „Fészek kávéházbeli asztalunk: Kis építész, Kis iparművész, Kis festő – Gémes Sándor szobrász, Beszédes szobrász, Piazza építész, Szigeti festő, Teplánszky festő-tanár, Nagy István festő, Gyúrói Nagy Lajos pap-ír, Nemes-Lampert J. festő, Lajta László muzsik, Márton festő.” Egy-breviárium. Szerk.: Éri István. Bp., 1975. 135. Az Egy József említette Gyúrói Nagy Lajos egy emlékezete találkozást rögzített: 1913 februárjában, amikor Gyóni Gézával („Szabadkára menendő, hogy a Bácskai Hírlap kötelékébe lépjen”) Pesten „ egymásba botlottunk. /.../ A Fészek kávéházba, régi tartózkodásunk e meghitt helyére tértünk be. /.../ Elgondoltam a közben asztalunkhoz vetődő Nagy István székely festő és Gyóni Géza, a sors e két legülődözöttebbjének a sorsát, életét, sőtétbe borult a világ előttem.” Gyúrói Nagy Lajos: Egy magyar bárd sorsa. Gyóni Géza élete és költészete. Bp., 1917. 17–18.

58 A karikatúra alsó sávjában: Bűdös emlékek onnan, ahol annyi szív és vakbél szenvedett (az 5-re 90-ért). Papír, tus, lavírozott tus, 150×215 mm, jelezve balra lent: 1917 Egy József.

59 V. ö. az 1919-ben keletkezett olajfestményportrékkal: Gál Ferenc arcképe, Fekete Mihály színész arcképe, Daday Gerő festőművész arcképe.

60 Budapesten kötöttek házasságot 1925. szept. 10-én. Házasságkötési tanúk: Varga Nándor Lajos és Widder Félix.

61 Nagy István ifj. (Budapest, 1927. okt. 22. – Szekszárd, 2005. aug. 1.) tanítóképző intézeti tanulmányait félbehagyta, ahogy a tanárai által nem támogatott rajzoló próbálkozásait is. Focista lett, majd kereskedelmi osztályvezető. „1956-ban a Bajai Finomposztógyár Munkástanácsának az elnöke voltam. Én a forradalomban sokat voltam Pesten, benne voltam pesti dolgokban. Bajáról a Tűzoltó utcába menő szállítmányokat szerveztem, Angyal Pistával volt kapcsolat, Csongovait jól ismertem. Ott voltam a Földművelésügyi Minisztériumban is, ahol a követeléseket egységesítettük; Nagy Imrével, Kádárral, Tildyvel tárgyaltunk. /.../ 1957. április 2-án letartóztattak, 58 márciusában 8 évre ítéltek. /.../ A gyűjtőben rabruházati főraktáros voltam. Vácon Eörsivel és Darvas Ivánnal voltam együtt. Darvas rajzolgatott a börtönben, festett is. Angyal Pistával voltam nagyon jó barátságban. Mindig elmegyek a sírjához”. Sümei György: Nagy Istvánról

ren – cigányokkal – sokat mentek. Ha fúj a szél, akkor anya fogta a festőállványt. Ahogy emlékszem rá, eléggé megszállottan tudott festeni. Budapesttől Bajáig a Duna menti részt barangolták végig. Hartán például biztos, hogy voltunk, mert ott vettük a bútort, amit odaajándékoztam a kecskeméti múzeumnak.” Az édesapja alakját így tudta előhívni a gyermekkorából: „egy szikár, egyenes járású ember. A cigaretta mindig a kezében. Anya mondta mindig: apának vasalt nadrág kellett, még ha stoppolt volt, akkor is”.⁶² Nagy Istvánné különösen sokat fáradozott a családjáért úgy is, mint a festőféj képügnöke: mappákban vitte a műveket, kínálta eladásra, mikor több, mikor kevesebb sikerrel,⁶³ a család megélhetéséért így is küszködve. A végakarátának megfelelően halála után (Baja, 1937. február 13.) özvegye 38 festményét állandó kiállítási célra a bajai múzeumnak adományozta. Nincs arról adat, és a család emlékezete sem őrizte meg, hogy a festő halála után mekkora műmennyiség maradt⁶⁴ a birtokukban. Gyűjtők és a család barátai, ismerősei egybehangzóan említik, hogy özv. Nagy Istvánné sok művet értékesített magángyűjtőknek és múzeumoknak, gyakran nézegettek, válogattak a mappából, és az évek, évtizedek alatt fogytak az alkotások, csökkent a készlet. Nagy István 240 művét bemutató kiállításán, a Fővárosi Képtárban tizenegy mű szerepelt özv. Nagy Istvánné tulajdonából.⁶⁵ Később, már ifj. Nagy István tulajdonából is kiállítottak néhány alkotást fontos tárlatokon.⁶⁶

A most nyilvánosságra kerülő kollektiót ifj. Nagy István és felesége, ifj. Nagy Istvánné sz. Ernst Eszter (1930–2014) és az ő örököseik őrizték meg együtt (még a készülő Nagy István-filmhez és könyvbéli publikálásra rendelkezésre bocsátva). Ez a Nagy István-kollektió sajátos, egyedi képegyüttes. A *Dolomitok* hegyvonulatát rögzítő rajz talán a Nagy Háború egyik nevezetes, északolasz frontjára, annak sötét (sok magyar katonának mérhetetlen szenvedést okozó) dolomitjaihoz vezet. Az *Erdőrészlet* 1914 című kompozíció mögé oda lehet képzelni az erdélyi hegyekben a világtól elvonultan közel egy évtizedig dolgozó, magakereső, egyéni kifejezése megtalálásáig eljutni akaró festőt. E művén a fatörzsek fölsoroló perspektívába állításával kitűnik, hogy az elmosódó háttér előtti szűk térben, egy formailag jól artikulált tájszeletben hogyan tudja a feszültséget, a bezártság keltette nyugtalanságot fokozni. Az *Anyám konyhája*, 1914 enteriőrjében mesteri elrende-

– 1920-ban és 1999-ben. Erdélyi Művészet, 2003. IV. évf. 3. sz. (13.), 2–6.; Gergely Ferenc: *Baja, 1956*. Magánkiadás, Baja, 1997. 269.

62 Sümei György: *Nagy Istvánról – 1920-ban és 1999-ben*. Erdélyi Művészet, 2003. IV. évf. 3. sz. (13.) 2–6. Nagy István alakjáról még érdemes idézni: „zömök alak, laza és csendes mozgás, kissé hajlott tartás, rövidre nyírt, őszülő haj, kerek fej, tatáros arc. Semmitmondó színű, főképpen barnás polgári ruházat szigorúan mellényvel, vastagtalpú, magasszárú cipő. /.../ Kissé szaporán, de mindig csendesen beszélt.” Nagy András: *Feljegyzések Áprily Lajosról, Nagy István festőművészről és Tamási Aronról*. Korunk, 1968. 1748–1751.

63 A Vajdaságban született asszonyt éppen egy mű-eladási körútján vélték gyanúsnak a jugoszláviai hatóságok és ennek következtében utasították ki Nagy Istvánékat Jugoszláviából.

64 „Fáradhatatlanul dolgozott, és mintegy 600 képet fest a bajai évek alatt, 1936-ig”, vallotta özv. Nagy Istvánné. Lóránth-Sümei 2007. 57.

65 *Édesanyám*, olajfestmény, 42×42 cm. Pasztellek: *Őnarckép*, 48×63 cm, *Gyimesi szoros*, 63×45 cm, *Gyilkos-tó*, 45×31 cm, *Boglyák*, 42×31 cm, *Vörös lovak*, 45×32 cm, *Legelő tehének és lovak*, 48×32 cm, *Lovak a vízparton*, 45×32 cm, *Két tehén a pataknál*, 45×31 cm, *Két legelő tehén*, 45×32 cm. Szénrajz: *Két legelő tehén*, 45×31 cm. *Nagy István 1873–1937* Bev.: Pogány Ö. Gábor. Katalógus. Fővárosi Képtár kiállításai XXXVIII. Budapest, 1948 szeptember, 15.

66 *Nagy István-emlékkiállítás*. Bev.: Pap Gábor. Türr István Múzeum, Baja, 1963. „ifj. Nagy István tul. *Édesanyám* o. karton, 43×43 cm, *Őnarckép* p. p. 63×49 cm, *Ökrök* p. p. 32×45 cm, *Birkák* p. p. 32×45 cm. Ugyancsak ifj. Nagy István tulajdonából: *Legelő állatok*, 1927 k., p. p. 30×43 cm, j. j. l., *Női arckép* (Tanulmány), 1902 k., szén, p. 45×30 cm, j. j. l. *Nagy István emlékkiállítás*. Bev.: Solymár István. Katalógus. Magyar Nemzeti Galéria, 1967, október, 43., 49.

zésben konyhai berendezési tárgyak és eszközök jelennek meg, a térben jól megmozgatva. A tűzhely ferdén benyúló sarka és a térbe helyezett támlás szék definíciószerűen mutatják plasztikus térbeliségüket, míg az ölébe ejtett kézzel ülő asszony arcáról, egész habitusából tükröződő szomorúság az egész kompozíció egyszerű, puritán, fájdalmas szegénység érzékeltetője. A *Férffej*, 1914 szuggesztív arcmása is az első világháború résztvevői közé visz. Az ábrázolt figura elgondolkodó különösségét a jobb szem csúcsfényvel kiemelt fehérje erősíti meg. A *Fiúfej*, 1915 arcképpel ízelítőt kapunk Nagy István portréművészetének, s azon belül is önálló csoportot képező gyermekarcképeinek megbízhatóan magas kifejezési színvonaláról, őszinte, közvetlen hangjáról.

Az 1919-es év jelentős fordulatot hozott a festő életében, ugyanis a világháború befejezése, a trianoni békeszerződés végrehajtása következtében Erdélyt Romániához csatolták. Százerekhez hasonló dilemma emésztette: maradni vagy menni, a végsőig ragaszkodni az addig zömmel festői témát is adó szülőföldjéhez, betagozódva a kialakuló új romániai valóságba, vagy a háborút vesztes Magyarországot választani. Kolozsváron töltött hónapjaiban még dolgozott, feltehetően arcképmegrendeléseket is teljesített. *Női portréja*, 1919 arcán tükröződő megrendültség is mintha ezt a 'menni vagy maradni' dilemmát engedné sejtenünk, de legalább az elválás szomorúságát. Nagy István ugyan korábban tanított a Kalocsa melletti Homokmégyen, majd tanult a budapesti Mintarajziskolában, s kiállítások miatt megfordulhatott a fővárosban, ám a magyarországi tájegységeket nem ismerte úgy, olyan mélységgel, mint Erdély hegy-völgyeit. Döntését követően a háború utáni Magyarországon is a megismerés igényével, az új tájak, emberek festői megrogzításának a vágyával folytatta vándorlásait, vándorfestő életmódját. 1920-ban, a Singer és Wolfner céggel megkötött szerződése évének őszén már az Alföldön, Csongrádon⁶⁷ (majd Szentesen) dolgozott. „Az alkotói pálya második szakasza a háború végétől a húszas évek közepéig tart. Amíg az előbbi korszak végére az arckép műfajában tett nagymértékű előrehaladás volt jellemző, most tájképfelfogásában áll be forradalmi változás. Ennek okát elsősorban a környezet megváltozásában kereshetjük. /.../ Az új környezetben mindenekelőtt a határtalan tér élménye és a gáttalanul özönlő fény ragadja meg. Korábbi sötét tónusú, komor képvilága feloldódik, átmenetileg derültebbé és világosabbá válik.”⁶⁸ Az utóbbi módon jellemzett műveinek az életműben is karakteresen elkülönülő, önálló csoportja Balaton-képei. 1924-ben festett először Egry Józseffel együtt, s Nagy István Balaton-képeiről⁶⁹ még szakemberek is Egry-hatást emlegetnek – alaptalanul. Noha a két festő szemléletében fölfedezhetők rokon vonások is, de „Egry képein az ember testi valóját levetkőzve, ujjongva oldódik bele a víz, a levegő és a napfény kozmikus látomásába”, míg „Nagy Istvánnál a természet fenyegető erői – hegyek, vizek és az égbolt tömbjeibe sűrűsödve – óriási súllyal nehezednek az esendő emberre, aki így mintegy az egész világmindenség terhét viseli a vállán”.⁷⁰ A *Balaton*, 1924 lapidáris egyszerűségű szénrajz a magas, világos éggel és a kompozíció alsó egynegyedében sötétebbre hangolt vízzel különös dualitású, mivel a víz-tömeg alföldi síkságnak is tűnhet. Itt a korábban mélyen átélt alföldi élményei játszhatnak

67 Wolfner József levele Nagy Istvánhoz, Budapest, 1920. október 6. Sümei György: *Nagy Istvánról – 1920-ban és 1999-ben*. Erdélyi Művészet, 2003. IV. évf. 3. sz. (13.) 2–6. Együttműködésük következménye lett Nagy István sikeres 1923-as kiállítása (Nemzeti Szalon, október–november) és a művészetéről megjelent Surányi Miklós-könyv.

68 Pap Gábor: *Nagy István*. Corvina Kiadó, Bp., 1965. 12–13.

69 A Balaton Társaság II. kiállításán (1924. nov. 29. – dec. 8.), a katalógus szerint Nagy István bemutatott öt pasztellképet: *Baltoni hangulat IV.*, *Baltoni borús hangulat*, *Baltoni hangulat*, *Vitorlások a Balatonon*, *Vitorlások Kenesén*. Nagy István gyűjteményes kiállítása (Nemzeti Szalon, 1927. február) katalógusa A kiállított műtárgyak jegyzékében rögzítette: 44. *Balaton*, 78. *Balaton*, 83. *Kenesei tópart*, 92. *Tópart*, krétarajz, 94. *Tó partján*, krétarajz, 107. *Balaton-part*, krétarajz.

70 Uaz mint a 66. jegyzet, 16–17.

bele abba, hogy a nyugalmas vízfelületet akár moccanatlan alföldi tájnak is láttathatja. A *Téli Bakony*, 1926 kompozíciónak párdarabja a valamivel kisebb méretű testvérkép, a bajai múzeumban őrzött *Tél a Bakonyban*, 1926 című alkotása.⁷¹ Nagy István többször járt a Bakonyban, de ez talán az első téli rácsodálkozások nagyvonalú összefoglalása: átlósan magasra húzott havas hegyoldalba kapaszkodó bokrok. Az *Ősz a Bakonyban* már később, talán 1927–28-ban keletkezhetett. A festmény színhangja átszűrtebb, éteribb is, egyértelműen utal a festő utolsó alkotói korszakában keletkezett emlékezetképekre.

Bármely festő családjánál a megmaradt művek között elő szoktak bukkanni a családtagokat és magát az alkotót ábrázoló (önarckép vagy róla készült) alkotások. Nagy Istvánnak a *Feleségem* című arcképe hagyományos, majd hollywoodi akadémikus portrétől fogásban készült. Szembenézeti mellkép, szolid színvilág, a ruházat disztिंगáltan részletező (csipkék) megjelenítésével, az arc leíró jellegű, szinte érzelemmentes bemutatásával tűnik ki. Készülésének idejéről a házasságkötésük előtti évet, éveket (1923–24) tételezzük. A *Feleségem*, 1926 című festménye már a házasságkötésük után (többek szerint az ábrázolt viselő) született. Az enteriőrbe háttal elhelyezett asszony fölhúzott bal vállával a kompozíció diagonalitását erősíti, míg a lehunyt szemű, befelé figyelő arcot profilban jeleníti meg. A szokatlan tartás és az elmélyültséget sejtető arckifejezés mintha valamilyen egyedi állapot leképezése lenne. Nagy Istvánné más kompozíciókon modellje is, ilyen mű a *Feleségem ernyővel* című szénrajza. Fiáról, Istvánról két festménye is fennmaradt. Az *István fiam*, 1931 sötét háttér előtt megjelenített szembenézetű portré. A *Pista fiam zöld sapkában*, 1931 című kompozíció választékos színhasználatával, elhúzott baretjével és mosolygófénylő, huncut szemével a legjobb, szeretettel ábrázolt gyerekportrévá emeli az alkotást. A kollektív portréinak a csúcspontja, Nagy István portréművészetének kvalitatív darabja a *Barna kendős menyecske* című, föltehetően 1930 körül keletkezett festménye. Ez a festő reprezentatív portré sorában egy kis csoporthoz tartozik: a fejkendő, szemben ülő, az ölében nyugodt kezében valamit tartó típushoz. Itt a kék háttér előtt az okker és barna, valamint a fehér blúz kék árnyalata mesteri színkezelést és színharmóniát mutatnak. Az ábrázolt kezénél lévő könyv talán biblia vagy imádságkönyv.⁷²

Nagy István több mint fél évtizedes távollét után 1925-ben Erdélybe megy, a szülőföldre, s ezt követően több éven át voltak kiállításai Kolozsváron s más városokban, a magyar sajtó fölfedezte, és román művészek (Aurel Ciupe, Demian Tassy, Lucian Blaga stb.) is ünnepelték művészetét. Octavian Goga meghívja csucsai kastélyába, és a házigazdát, majd a feleségét, Venturia Gogát⁷³ is megfesti, 1926–27-ben. A tájképei között is szokatlan álló formájú tájképén, *Csucsa*, 1926 talán az első, friss tájélményét rögzítette a szinte megjárhatatlanul meredek, fenyegető partoldal megörökítésével. A befejezetlen *Erdőbelső szénrajz* ugyancsak állókép, a *Mély út Porván* című pasztellkép szerkezeti sémáját ismétli.⁷⁴ A *Boglyák* című pasztellkép lágyabb lankáin megjelenített kúpos szénacsomók világos modellálású, áttetszőbb, fényteltebb színvilága mintha az utolsó, a bajai korszakra⁷⁵ vallana. Arra az időszakra, amikor „emlékké finomodva jelennek meg a képeim a gyermekkor tájai, fenyegetően tornyosuló sziklaóriások, kopár lankák, harsogva rohanó, sötét vizű hegyi patakok,

71 *Tél a Bakonyban*, 1926, papír, pasztell, 48×62 cm, j. j. l.: Nagy István Türr István Múzeum, ltsz.: 69. 2. 5.

72 Rokon darabjai: *Narancsos menyecske*, *Menyecske* – mindkettő 1930 körül keletkezett. Solymár 1977. 196., 197.

73 Venturia Goga Nagy Istvánról. Lóránth–Sümegei 2007. 85.

74 Solymár 1977. 166.

75 Késmárky Mária: *Nagy István Baján*. Forrás, 1974. szeptember, VI. évf. 9. sz. 74–84, Uő: *Újabb adatok Nagy István bajai éveiről*. Forrás, 1979. december, XI. évf. 12. sz. 70–74.

amelyeknek a partján szelíd állatok legelnek. Mindebben végig ott bujkál az a titokzatos meszes-rűség, az a varázslatos költészet, amelyhez fogható csak a népdalok világában csodálhatunk”.⁷⁶ Ebbe a műcsoportba tartozik (a kollektiót is lezáró) *Tehenek*,⁷⁷ 1936 szénrajz, amelyen nagy hegyek éteri előterében két mesebeli, fehér állat létezik.

Nagy Istvánt a művészetekben (irodalom, képzőművészetek) is többször megidézik,⁷⁸ s ez a gyűjtemény is tartalmaz ilyen műveket. Elsőként a kortársak Nagy Istvánról festett portréi: ifj. Éber Sándor *Nagy István*, 1934 pasztellképe⁷⁹ profilban mutatja be a festőt, lehajtott fejjel, elmélyült szemlélődésben. Ágoston Vencel (ifj. Nagy Istvánnak rajztanára volt) *Nagy Istvánja* szembenézetű, jobb kezében az elmaradhatatlan cigarettát tartó hiteles arckép.⁸⁰ Borsos Miklós *Nagy István*, 1958 plakettjére⁸¹ ismert önarcképét mintázta, ahogy Tóta Gyula a festő születési centenáriumára tervezett emlékplakettjén ugyancsak önarcképével jelenítette meg az ünnepeltet.⁸²

Nagy István területileg szétágazó művészete a Székelyföldről a Vajdaságig, a Bakonytól az Alföldig gyűjtötte és jelenítette meg emberi és táji élményeit mindig a szerkezet-re, a dolgok lényegére koncentrálnó egyéni fölfogásban és színhasználatában. Ahogy ő vallotta: „*Tanítómesterem a természetet, de ebből sem az, ami múlt, pillanatnyi, hanem a lényeg, amely mindig volt, és soha el nem múlik.*”⁸³ Művekben és eseményekben gazdag életművére is igaz, hogy soha nem zárható le, mert aki kitartóan keres, újra találhat műveket,⁸⁴ adatokat, összefüggéseket, reflexiókat. Tóth Károly művészettörténész kollégánk Párizsban, a Julian Akadémia archívumából fényképezte le Nagy István ottani tanulmányainak a kimutatását, amellyel pontosítható párizsi tartózkodásának az ideje is. A magyar költészet legutóbbi éveinek a termésében, újabb versekben is megjelenik a festő alakja vagy valamelyik alkotása, Kabdebó Tamás versében így:

*Ez volt hát egykori pátriám, Baja.
Itt élesítette kardját Damjanich,
Mészáros Lázár is idejárt haza
s a gimnáziumban tanított Babits.*

76 Pap Gábor 1965. 26.

77 A gyűjteményből lásd Lóránth-Sümegei 2007-ben: 89: *Balaton*, 95: *Pista fiam*, 96: *Pista fiam zöld sapkában*, 101: ifj. Éber Sándor: *Nagy István*, 103: Ágoston Vencel: *Nagy István*, 209: *Feleségem 1926*, 210: *Csucsá*, 211: *Téli Bakony*, 224: *Tehenek*.

78 Sümegei György: *Nagy István festőművész alakja a művészetekben*. Székelyföld, 2010. október, XIV. évf. 10. sz. 116–124.

79 Reprodukálva: Székelyföld, 2010. október, XIV. évf. 10. sz. 124.

80 Özv. Nagy Istvánné szerint: „*a bajai festők közül Éber Sándor, ifj. Éber Sándor, Miskolczy Ferenc, Ágoston Vencel meg is festették Nagy Istvánt*”. (Lóránth-Sümegei 2007. 56.) Az említett Miskolczy-festmény nem ismert, legismertebb id. Éber Sándor mosolygós Nagy István-portréja. „*Nagy Istvámmak, művészetünk egyik legkiválóbb mesterének képmása. Festette Éber Sándor.*” Új Idők, 1935. ápr. 28. XLI. évf. 18. sz. 663., id. Éber Sándor: *Nagy István*, 1935, Éber Gyűjtemény, Baja. Nagy István viszonzásul megfestette a festőjét: id. *Éber Sándor*, papír, pasztell, 60×50,5 cm, j. j. l.: Nagy István. Éber Gyűjtemény, Baja.

81 L. Kovásznai Viktória: *Borsos Miklós gyűjteményes kiállítása*. Magyar Nemzeti Galéria, Bp., 1976. 126.

82 Megjelent a *Nagy István művészete* című konferenciakötet (Baja, 1975) címlapján.

83 A B. H. – *a magyar művészetért*. Budapesti Hírlap, 1930. június 1. 11–12.

84 Pl. Kádár János tulajdonában két Nagy István-festmény volt, ajándékba kaphatta Aczél György javaslatára. *Kádár Jánosné hagyatékának árverése*. Iparművészeti Múzeum, 1993. március. Katalógus. Műgyűjtők Galériája Aukciós Ház, Bp., 1993. 790., 791.

*Úgy látom a tájat mint Éber Sanyi
bácsi. Tőle kölcsönzöm a palettát;
Ybl Miklóst, Marichot és Nagy Istvánt
a város természetes arányai
tervezés előtt látni tanították.⁸⁵*

Markó Bélának a festőre is kiterjeszhető költői láttelete:

*a külvilágot teljesen kizárja,
mert éppen szert tett egy saját világra.⁸⁶*

Nagy István világának a megismertetése művei bemutatásán,⁸⁷ írásokban,⁸⁸ konferenciákon⁸⁹ is történt az elmúlt évtizedekben, és megvalósul folyamatosan, ahogy ezzel a kollekciónal is. A Nagy István Képtárat fönntartó városban a Bajai Nagy István Művészeti Egyesület, célkitűzései szerint, „Nagy István örökségének szellemében” dolgozik. Többek vágyott, de meg nem valósított törekvése, az eddigi kutatások eredményeire alapozó, Nagy István művészetének a teljességét részletesen földolgozó monográfia azonban nem született. Még várát magára.

85 Kabdebó Tamás: *A bőség városa*. Pannon Tükör, 2014. 1. sz. 10–11.

86 Markó Béla: *Szomjúság* (Nagy István: Vízet ivó parasztleány, 1930 körül, papír, pasztell, 70,5×51 cm, Magyar Nemzeti Galéria, Budapest).

87 Nagy, összefoglaló kiállításokon is szerepelnek a művei, pl. *A Művészház 1909–1914*. Modern kiállítások Budapesten. Szerk.: Gömör Judit, Veszprémi Nóra. Magyar Nemzeti Galéria, Bp., 2009. 94–95; *Sors és jelkép. Erdélyi magyar képzőművészet 1920–1990*. Szerk.: Szücs György. Szépművészeti Múzeum – Magyar Nemzeti Galéria, Bp., 2015. 44–47., 370–371.

88 Pl. Pap Gábor: *Az élő Nagy István*. Művészet, 1973. 6. sz. 35–37., Tóth Antal: *Nagy István-képek a Janus Pannonius Múzeum gyűjteményében*. A Janus Pannonius Múzeum Évkönyve XXII. (1977), Pécs, 1978. 355–380.

89 *Nagy István és Rudnay Gyula emlékére*, konferencia és kiállítás, Türr István Múzeum, Baja, 1997. máj. 16.; *Nagy István halálának 70. évfordulóján tartott szimpóziumon elhangzott megemlékezések*. Csíkszereda, 2007. augusztus 2. Csíkszereda Kiadó, 2007.